

Wijzer met erfgoededucatie

Handleiding bij de leerdoelen
voor het primair onderwijs

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Wat is erfgoededucatie?	4
De opzet van de leerdoelen	7
De leerdoelen	8
Vijf gouden regels voor goede erfgoedlessen	14
Aan de slag met de leerdoelen voor erfgoededucatie	16
Literatuurlijst	17
Colofon	18

Bijlage 1, 2 en 3: De leerdoelen voor erfgoededucatie op een handzaam formaat.

Inleiding

Werken aan Cultuureducatie met Kwaliteit...

Het leergebied erfgoededucatie maakt een sterke ontwikkeling door. De mogelijkheden van krachtig onderwijs over de eigen omgeving worden steeds meer gezien en erkend.

Wat vertelt het kasteel ons over het leven in de middeleeuwen? Welke spannende verhalen horen hierbij? Waarom bewaren we dit voor later? Wat is er gebeurd op de grond hier onder onze voeten?

Met de landelijke regeling Cultuureducatie met Kwaliteit en De Cultuur Loper krijgen de culturele competenties voor het basisonderwijs gestalte. Binnen De Cultuur Loper wordt uitgegaan van drie competenties cultuureducatie: onderzoekend vermogen, creërend vermogen en reflecterend vermogen. Deze competenties stellen u in staat het leerrendement van uw leerlingen in kaart te brengen. Ze geven uw schoolteam richting bij het samenstellen van het cultuuronderwijs en geven zicht op de culturele ontwikkeling van de leerlingen.

...door leerdoelen voor erfgoededucatie

Ook erfgoededucatie maakt onderdeel uit van de competenties cultuureducatie. Dit is voor u uitgewerkt in concrete leerdoelen, die door Erfgoed Brabant en Zeeman & de Regt Onderwijskundigen in samenwerking met het onderwijs zijn ontwikkeld. Met deze leerdoelen krijgt u als docent voor uw eigen groep meer inzicht in de bedoeling van erfgoededucatie en weet u waaraan u werkt. Wat wilt u bereiken dit schooljaar en waar zet u op in? De leerdoelen geven aan welke kennis, vaardigheden en attitudes de leerlingen opdoen in een doorgaande lijn van groep 1 tot en met groep 8. Hoe maken we hen competent in het waarnemen, herkennen, verklaren en waarderen van erfgoed?

...voorzien van handreikingen!

Met de leerdoelen voor erfgoededucatie kunt u lesactiviteiten en projecten toetsen op kwaliteit. Sluit de inhoud voldoende aan bij de kerndoelen en het ontwikkelingsniveau van uw leerlingen? In deze *Wijzer met erfgoededucatie* vindt u handreikingen om aan de slag te gaan. U leest uiteraard ook meer over het leergebied en de begrippen die daar onlosmakelijk mee verbonden zijn. U krijgt een overzicht van de leerdoelen en we geven vijf gouden regels voor goede erfgoedlessen.

Wat is erfgoededucatie?

Hier leest u wat wij onder erfgoededucatie verstaan, wordt een aantal kernbegrippen uitgelegd en wordt toegelicht aan welke kerndoelen u werkt met erfgoededucatie.

Erfgoed: Dit zijn sporen uit het verleden, ook wel ons culturele kapitaal genoemd. Sporen zijn archeologische vondsten, monumenten, landschappen, documenten, historische kaarten, oude foto's en voorwerpen (materieel erfgoed), maar ook tradities, verhalen, ambachten, rituelen en gebruiken (immaterieel erfgoed). Het zijn de materiële en immateriële cultuuruitingen die door verschillende generaties worden overgedragen en die we de moeite waard vinden om te bewaren voor de toekomst. Een erfenis die we doorgeven in veilige handen van een nieuwe generatie: uw leerlingen.

Onder erfgoededucatie verstaan wij de **systematische overdracht** van een geheel van kennis, vaardigheden en attitudes met betrekking tot erfgoed door **leraren en educatoren**. Daarbij wordt gebruik gemaakt van erfgoed als **primaire instructiebron**. Het verhaal en de betekenis die individuen of groepen aan het erfgoed toekennen staan centraal. Het laat leerlingen ervaren dat hun **eigen omgeving betekenisvol** is en iets met zichzelf te maken heeft.

Erfgoed als primaire instructiebron:

De erfgoedconfrontatie staat centraal. Het is niet alleen leren uit een boekje. Erfgoededucatie reikt meer aan dan alleen de afbeeldingen van de werkelijkheid in woord en beeld, het levert ook de werkelijkheid zelf. Een werkelijkheid die meerdimensionaal is en waarin alle zintuigen in werking worden gezet.

Betekenisvol: Juist het verhaal achter een (persoonlijk) voorwerp, gebouw, traditie of landschap verleent betekenis en leert ons begrijpen waarom we dit erfgoed willen bewaren voor de toekomst. Het verhaal leert ons ook dat diezelfde betekenis voor mensen onderling kan verschillen of aan verandering onderhevig is.

Systematische overdracht:

De overdracht van erfgoed aan deze nieuwe generatie vindt in het onderwijs plaats op een systematische en structurele manier. Dit gaat over de didactiek van erfgoededucatie. In deze wegwijzer leest u vijf gouden regels die zorgen voor een krachtige overdracht in de klas.

Geheel van kennis, vaardigheden en attituden: Dit alles is voor u uitgewerkt in de leerdoelen voor erfgoededucatie.

Leraren en educatoren:

Samen zorgt u dat de overdracht tot stand wordt gebracht, in de klas en op de erfgoedlocatie. Bij erfgoededucatie verwerven leerlingen kennis, vaardigheden en attituden over zichzelf en de werkelijkheid om hen heen. Door dit goed voorbereid aan te bieden en onder bekwame begeleiding te reflecteren, wordt kennis over de omgeving eigen gemaakt.

Eigen omgeving: Lessen over erfgoed leveren een bijdrage aan de kennisontwikkeling en vergroten de betrokkenheid en verbondenheid met de eigen omgeving. Erfgoed vertelt ons wie we zijn, wat ons verleden is en wat ons bindt. Voorwerpen, monumenten, gebouwen, parken en gebieden bepalen onze culturele identiteit. Het zijn de bakens in je omgeving die je een thuisgevoel geven.

Erfgoededucatie is meer dan kerndoel 56!

De erfgoedprojecten die we in de afgelopen jaren hebben ontwikkeld, zijn naast elkaar gelegd en laten een verbinding zien in de selectie van onderstaande leergebieden en kerndoelen. Het gaat immers over het verbinden van verleden, heden en toekomst met de vraag: waarom bewaren we dit unieke erfgoed voor later? Erfgoededucatie koppelt taalactiviteiten, burgerschapsvorming, historische en geografische vaardigheden en onderdelen uit cultuureducatie.

Nederlands

Mondeling taalonderwijs

- 1 De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken taal. Ze leren tevens die informatie, mondeling of schriftelijk, gestructureerd weer te geven.
- 2 De leerlingen leren zich naar vorm en inhoud uit te drukken bij het geven en vragen van informatie, het uitbrengen van verslag, het geven van uitleg, het instrueren en bij het discussiëren.
- 3 De leerlingen leren informatie te beoordelen in discussies en in een gesprek dat informatief of opiniërend van karakter is en leren met argumenten te reageren.

Schriftelijk taalonderwijs

- 4 De leerlingen leren informatie te achterhalen in informatieve en instructieve teksten, waaronder schema's, tabellen en digitale bronnen.
- 5 De leerlingen leren naar inhoud en vorm teksten te schrijven met verschillende functies, zoals: informeren, instrueren, overtuigen of plezier verschaffen.
- 6 De leerlingen leren informatie en meningen te ordenen bij het lezen van school- en studieteksten en andere instructieve teksten, bij systematisch geordende bronnen, waaronder digitale.
- 7 De leerlingen leren informatie en meningen te vergelijken en te beoordelen in verschillende teksten.
- 9 De leerlingen krijgen plezier in het lezen en schrijven van voor hen bestemde verhalen, gedichten en informatieve teksten.

Taalbeschouwing, waaronder strategieën

- 12 De leerlingen verwerven een adequate woordenschat en strategieën voor het begrijpen van voor hen onbekende woorden. Onder 'woordenschat' vallen ook begrippen die het leerlingen mogelijk maken over taal te denken en te spreken.

Oriëntatie op jezelf en de wereld

Mens en samenleving

- 36 De leerlingen leren hoofdzaken van de Nederlandse en Europese staatsinrichting en hun rol als burger.
- 37 De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.

- 38 De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met verschillen in opvattingen van mensen.

Ruimte

- 47 De leerlingen leren de ruimtelijke inrichting van de eigen omgeving te vergelijken met die in omgevingen elders, in binnen- en buitenland, vanuit de perspectieven landschap, wonen, werken, bestuur, verkeer, recreatie, welvaart, cultuur en levensbeschouwing. In ieder geval wordt daarbij aandacht besteed aan twee lidstaten van de Europese Unie en twee landen die in 2004 lid worden/ werden, de Verenigde Staten en een land in Azië, Afrika en Zuid-Amerika.

- 50 De leerlingen leren omgaan met kaart en atlas, beheersen de basistopografie van Nederland, Europa en de rest van de wereld en ontwikkelen een eigentijds geografisch wereldbeeld.

Tijd

- 51 De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen, zoals aanwezig in ons cultureel erfgoed, en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.
- 52 De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van de volgende tijdvakken: jagers en boeren; Grieken en Romeinen; monniken en ridders; steden en staten; ontdekkers en hervormers; regenten en vorsten; pruiken en revoluties; burgers en stoommachines; wereldoorlogen en holocaust; televisie en computer. De vensters van de canon van Nederland dienen als uitgangspunt ter illustratie van de tijdvakken.

- 53 De leerlingen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis.

Kunstzinnige oriëntatie

- 54 De leerlingen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.
- 55 De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.
- 56 De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

De opzet van de leerdoelen

Voor u ligt een set leerdoelen voor erfgoededucatie. Het is een geheel van kennis, vaardigheden en attituden voor leerlingen van 4 tot 12 jaar. Het geeft antwoord op de vraag:

Wat willen we bereiken met erfgoededucatie in het basisonderwijs?

Met de kennisdoelen richten we ons op de definitie van erfgoed, kennis over de waarde van bewaren en kennis over de eigen omgeving. De vaardigheden gaan over het onderzoeken van eigenschappen van het erfgoed en het verhaal dat het erfgoed ons vertelt. De attituden richten zich op het verlenen van betekenis en het respectvol omgaan met het erfgoed.

Bij de leerdoelen staan in cursief voorbeelden vermeld waaraan u kunt denken. Bij elk van de drie bouwen is een voorbeeld van een erfgoedproject gegeven. Hier ziet u dat met één project altijd aan meerdere doelen tegelijkertijd gewerkt wordt.

Opzet van de leerdoelen:

- De leerdoelen zijn opgedeeld in **3 fasen**. Deze verdeling is gerelateerd aan belangrijke ontwikkelingen in 3 leeftijdscategorieën: kinderen van 4-6 jaar, van 6-9 jaar en van 9-12 jaar. Van een kind van 12 jaar mag u immers iets anders verwachten dan van een kind van 4 jaar.

- De **ontwikkelingspsychologie** maakt een onderscheid in: de cognitieve ontwikkeling, de fysieke ontwikkeling (zintuiglijk) en de sociaal-emotionele ontwikkeling. Deze onderverdeling vindt u ook terug in de leerdoelen voor goede erfgoededucatie in kennis, vaardigheden en attituden.

- De **diversiteit van erfgoed** staat centraal. Zo kan een bezoek aan een museum, het onderzoeken van een oud voorwerp in de klas, het beleven van een traditie of een wandeling langs bijzondere gebouwen zowel in de onderbouw, middenbouw als in de bovenbouw het uitgangspunt zijn voor erfgoedlessen en onderwerp zijn van de geformuleerde leerdoelen.

- De kennisleerdoelen voor de onderbouw sluiten aan op de kennisdoelen van de middenbouw en deze sluiten weer aan op de bovenbouw. Er is een **doorgaande leerlijn** gecreëerd. Dit geldt ook voor de leerdoelen voor vaardigheden en attituden. Binnen iedere leeftijdscategorie is ook een onderlinge samenhang aangebracht. De leerdoelen voor kennis, vaardigheden en attituden sluiten op elkaar aan en vormen een afgerond geheel.

De leerdoelen

Vertrekpunten bij het formuleren van deze leerdoelen zijn: de ontwikkelingsfasen van leerlingen van 4 tot 12 jaar (ontwikkelingspsychologie), de kerndoelen voor het basisonderwijs, de didactiek voor erfgoededucatie en ervaringen met erfgoededucatieprojecten in het basisonderwijs.

Onderbouw groep 1-2 4-6 jaar

Kennis

De leerling kan begrippen rondom erfgoed herkennen: vroeger, oud, nieuw, bewaren, bijzonder, voorzichtig, van jezelf, van iedereen.

De leerling kan benoemen welke bijzondere objecten of landschapselementen hij/zij ziet in de eigen schoolomgeving. *Denk aan een groot huis, een ronde toren, een lange rij bomen of een hoge dijk.*

Vaardigheid

De leerling kan met zijn/haar zintuigen eigenschappen van erfgoed onderzoeken en beschrijven. *Denk aan het bekijken, voelen, proeven, beluisteren, ruiken van/aan een voorwerp van vroeger, van ouders of grootouders.*

De leerling kan onderdelen van het verhaal dat hoort bij het erfgoed navertellen of naspelen. *Denk ook aan feesten en tradities.*

Attitude

De leerling kan bij een eigen persoonlijk voorwerp aan een ander vertellen wat dit betekent voor zichzelf. *Denk aan speelgoed, knuffel of een sieraad.*

De leerling kan voorzichtig omgaan met erfgoed. *Denk aan het met de hele klas zorgen voor een waardevol voorwerp.*

Wat heb je daar?

dit is mijn lievelingsbeer want die heb ik van oma gekregen

voorbeeld onderbouw

Erfgoedproject voor groep 1-2 Overgisteren

De leerkracht heeft een koffer gevonden, zomaar op straat. Leerlingen bespreken met elkaar van wie de koffer zou kunnen zijn. Ze besluiten de koffer open te maken om te kijken wat er in zit. De voorwerpen uit de koffer worden goed bekeken, besnuffeld en beluisterd. Welke voorwerpen uit de koffer herkennen de leerlingen? Samen komen ze erachter dat de koffer van de museummedewerker is. Dit is voor de leerlingen het begin van een ontdekkingsstocht naar de begrippen 'museum', 'vroeger' en 'bewaren'. Maar wat is een museum precies? En waarom bewaren we eigenlijk voorwerpen van vroeger? De koffer wordt teruggebracht naar het museum.

De museummedewerker is opgelucht dat de koffer weer terug is en vraagt de leerlingen of ze misschien willen helpen met wat klusjes? Door middel van een activiteitencircuit maken de leerlingen kennis met het museum: hoe ziet een museum eruit? Hoe gedraag je je? Hoe ga je om met bijzondere voorwerpen?

Het is belangrijk dat de leerlingen een positieve museumervaring krijgen, hier wordt de basis gelegd voor het latere museumbezoek. Terug op school gaan de leerlingen zelf een museum maken in de klas. Leerlingen nemen voorwerpen mee van thuis, voorwerpen met een verhaal van de familie of van henzelf, en vertellen hierover aan elkaar. Wat komt er allemaal kijken bij het maken van een tentoonstelling? Van de inrichting tot het maken van uitnodigingen, van een rondleiding geven tot het ophangen van de jassen: de leerlingen organiseren dit zelf!

In dit project wordt gewerkt aan de volgende leerdoelen onderbouw:

- De leerling kan begrippen rondom erfgoed herkennen: vroeger, oud, nieuw, bewaren, bijzonder, voorzichtig, van jezelf, van iedereen.
- De leerling kan met zijn/haar zintuigen eigenschappen van erfgoed onderzoeken en beschrijven.
- De leerling kan onderdelen van het verhaal dat hoort bij het erfgoed navertellen of naspelen.
- De leerling kan bij een eigen persoonlijk voorwerp aan een ander vertellen wat dit betekent voor zichzelf.
- De leerling kan voorzichtig omgaan met erfgoed.

Kennis

De leerling kan begrippen rondom erfgoed hanteren (sporen uit het verleden, waarde van bewaren, heden, toekomst, respect) door voorbeelden van erfgoed van zichzelf, van de eigen familie en in de eigen omgeving te benoemen. *Denk aan het meenemen van een voorwerp dat voor u erfgoed is, waarmee een veilige omgeving wordt gecreëerd om hier over te praten.*

De leerling kan aangeven wat redenen zijn waarom je erfgoed bewaart voor later. *Denk aan ouderdomswaarde, schoonheidswaarde en materiaalwaarde.*

Vaardigheid

De leerling kan vragen stellen bij het onderzoeken van eigenschappen en details van erfgoed.

De leerling kan het verhaal dat bij het erfgoed hoort reproduceren. *Denk aan navertellen, natekenen of naspelen.*

De leerling kan verschillen en overeenkomsten weergeven tussen heden en verleden aan de hand van erfgoed. *Denk aan het bestuderen van oude foto's van de eigen omgeving en het vergelijken met de huidige situatie.*

De leerling kan de (bewaar)plaats van het erfgoed lokaliseren op een plattegrond.

Attitude

De leerling toont in dialoog respect voor de mening van een ander over de waarde van erfgoed. *Denk aan de mening van een medeleerling, docent of inhoudsdeskundige.*

De leerling kan aanwijzingen opvolgen hoe met erfgoed in een specifieke situatie om te gaan. *Denk aan huisregels bij rondleidingen of het niet lopen met een waardevol voorwerp.*

Oh lekker
een worstenbroodje.
Wij eten die altijd
met kerst na de
nachtmis.

Wij eten
die altijd op
zondag na
het voetballen.

voorbeeld middenbouw

Erfgoedproject voor groep 3 Tonnie en Kee in Keutelree

Tonnie en Kee in Keutelree is een vakoverstijgend erfgoedproject dat aansluit bij Oriëntatie op jezelf en de wereld, Nederlands, rekenen/wiskunde en Kunstzinnige oriëntatie. Het project is speciaal ontwikkeld voor groep 3, waar leren lezen en schrijven een groot deel van de tijd in beslag neemt. Woordenschatontwikkeling, verschillen tussen dorp en stad en verschillen en overeenkomsten tussen vroeger en nu staan centraal.

Via animaties maken de leerlingen kennis met Tonnie en Kee en verdiepen zij zich in de volgende vragen: Wat is het verschil tussen een stad en een dorp? Wat voor soorten huizen zijn er allemaal? En wat is er allemaal veranderd in Keutelree sinds opa Tonnie vijftig jaar geleden verhuisde? De leerlingen leren over de verschillen en overeenkomsten tussen vroeger en nu.

Het project biedt aanknopingspunten om oude foto's van het eigen dorp te bekijken en die te vergelijken met hoe het dorp er nu uitziet. Ook foto's van een woonkamer, speelgoed en een school uit de jaren vijftig kunnen worden bekeken. De leerkracht kan daarvoor de hulp inschakelen van de lokale heemkundekring of het archief. Als opa Tonnie besluit terug te keren naar Keutelree om zijn zus Kee te bezoeken is dit reden voor een groot feest. Als afsluiting van het project organiseren de leerlingen voor opa Tonnie én voor hun eigen opa's een feest zoals vroeger. Op deze manier zal Tonnie zich wel thuis voelen.

In dit project wordt gewerkt aan de volgende leerdoelen middenbouw:

- De leerling kan begrippen rondom erfgoed hanteren (sporen uit het verleden, waarde van bewaren, heden, toekomst, respect) door voorbeelden van erfgoed van zichzelf, van de eigen familie en in de eigen omgeving te benoemen.
- De leerling kan vragen stellen bij het onderzoeken van eigenschappen en details van erfgoed.
- De leerling kan het verhaal dat bij het erfgoed hoort reproduceren.
- De leerling kan verschillen en overeenkomsten weergeven tussen heden en verleden aan de hand van erfgoed.
- De leerling toont in dialoog respect voor de mening van een ander over de waarde van erfgoed.
- De leerling kan aanwijzingen opvolgen hoe met erfgoed in een specifieke situatie om te gaan.

Kennis

De leerling kan een definitie van erfgoed geven en dit toelichten met voorbeelden van erfgoed in de eigen omgeving, in de eigen provincie en werelderfgoed in Nederland en de wereld.

Denk ook aan immaterieel erfgoed.

De leerling kan de waarde van erfgoed beschrijven en benoemen waarom het de moeite waard is om dit erfgoed te bewaren voor later. *Denk aan gevoelswaarde, zeldzaamheidswaarde, symbolische waarde en functionele waarde.*

Vaardigheid

De leerling kan vragen stellen bij erfgoed en in samenwerking met anderen verschillende bronnen raadplegen en informatie opzoeken om de vragen te beantwoorden. *Denk aan de mogelijkheden van websites van de verschillende regionale archieven.*

De leerling kan erfgoed in de eigen omgeving koppelen aan onderwerpen in de regionale of nationale geschiedenis. *Denk aan een archeologische vondst uit de prehistorie zoals grafheuvels, industrieel erfgoed en de industrialisatie of een herdenkingsmonument van de Tweede Wereldoorlog.*

De leerling kan het verhaal bij het erfgoed plaatsen in de tijd en relateren aan hoe mensen in een bepaalde tijdsperiode woonden, leefden en werkten en daarbij verschillen en overeenkomsten noemen met nu.

Denk aan het bekijken, vergelijken en bespreken van gebruiksvoorwerpen van nu en van honderd jaar geleden.

Attitude

De leerling kan zijn/haar eigen verbondenheid met erfgoed vertalen in het zorgdragen voor het behoud van erfgoed. *Denk aan het adopteren van een monument.*

Hij is niet alleen mooi, maar ook heel oud en zeldzaam.

Hij is van een Romein geweest, dus daarom staat hij in het museum hier in Leiden.

Maar eigenlijk moet de helm in Brabant in het museum staan, want bla bla bla bla

Dat ziet er mooi uit!

voorbeeld bovenbouw

Erfgoedproject voor groep 6 De middeleeuwse stad

Hoe was het om in de middeleeuwen te leven? Dat ontdekken de leerlingen met het lesproject De middeleeuwse stad. Door middel van een kist met voorwerpen en leskaarten komen de leerlingen van groep 6 in aanraking met de middeleeuwse geschiedenis en het middeleeuwse erfgoed van Noord-Brabant.

Het project De middeleeuwse stad bestaat uit drie onderdelen. In het eerste deel bouwen de leerlingen op een groot vloerkleed met verschillende houten huisjes stapsgewijs een middeleeuwse stad. Zo leren ze hoe een stad in de middeleeuwen ontstond. Ze vergelijken deze stad met hun eigen woonplaats in de middeleeuwen aan de hand van oude kaarten.

In het tweede deel staat een grote leskist met vijftien thema's centraal. In tweetallen worden de leerlingen expert in een bepaald thema van het leven in middeleeuws Brabant, zoals wonen, kleding, oorlog, geloof, gilden, kastelen en feesten. Hiervoor gebruiken ze een zakje met een opdrachtkaart en diverse bronnen.

Elk thema begint met het bestuderen van de bronnen. Dat kunnen voorwerpen, archeologische vondsten, handschriften, muziek of afbeeldingen zijn. Bij elk thema wordt de situatie in de middeleeuwen gerelateerd aan de situatie in het heden en/of de leefwereld van de leerling. De tweetallen presenteren hun bevindingen aan de rest van de klas. Het derde deel van het project is een afsluitend bordspel waarin de leerlingen de middeleeuwse standensamenleving induiken en merken dat het leven voor een heer een stuk fijner was dan voor een boer.

In dit project wordt gewerkt aan de volgende leerdoelen bovenbouw:

- De leerling kan de waarde van erfgoed beschrijven en benoemen waarom het de moeite waard is om dit erfgoed te bewaren voor later (NB. Dit zit impliciet in het project. Er wordt een eerste aanzet voor gemaakt, waarna er in groep 7 en 8 verder aan gewerkt kan worden).
- De leerling kan vragen stellen bij erfgoed en in samenwerking met anderen verschillende bronnen raadplegen en informatie opzoeken om de vragen te beantwoorden.
- De leerling kan erfgoed in de eigen omgeving koppelen aan onderwerpen in de regionale of nationale geschiedenis.
- De leerling kan het verhaal bij het erfgoed plaatsen in de tijd en relateren aan hoe mensen in een bepaalde tijdperiode woonden, leefden en werkten en daarbij verschillen en overeenkomsten noemen met nu.

Vijf gouden regels voor goede erfgoedlessen

De didactiek voor erfgoededucatie hebben we vertaald in vijf gouden regels voor het inrichten en uitvoeren van uw lessen over erfgoed. Deze regels helpen u met het bereiken van de leerdoelen voor erfgoededucatie.

- > 1. Zorg voor een zinvolle beleving.
- > 2. Zet met uw erfgoedlessen aan tot historisch redeneren.
- > 3. Goed leren kijken: wat zie je?
- > 4. Laat leerlingen hun waarnemingen onder woorden brengen.
- > 5. Heb het lef!

1. Zorg voor een zinvolle beleving

Het beleven van het erfgoed is een centraal begrip in de didactiek voor erfgoededucatie. Ga met uw leerlingen naar het erfgoed toe of haal het de klas in. Confrontatie met erfgoed maakt uw leerlingen een leerervaring rijker: het zien van de zon door een glas-in-loodraam, het ruiken van een ladekast in het archief of het horen van het verhaal van een ooggetuige.

Maar zonder voorkennis heeft dit beleven geen zin. Want waarom is dit glas-in-loodraam zo bijzonder? Waarom wordt deze kaart in het archief bewaard? Wat vertelt het verhaal ons over de oorlogstijd in onze stad? Het activeren van voorkennis voorafgaand aan de beleving zorgt ervoor dat leerlingen dat wat ze gaan leren kunnen verbinden aan wat ze al weten. Het maakt dat leerlingen tijdens het beleven zinvol bezig zijn met het begrijpen, integreren en toepassen van nieuwe kennis, vaardigheden en attitudes. Dit vraagt om voorbereidende leeractiviteiten in de klas en is een onmisbaar onderdeel van goede lessen over erfgoed.

Een volwaardig leerproces is pas compleet als er ook gereflecteerd wordt. Met deze derde stap, het reflecteren op wat is geleerd en beleefd, wordt het eigenlijke leereffect bij leerlingen bereikt. Leerlingen moeten zo hun leerervaring onder woorden brengen. Immers: de beleving van het erfgoed is van wezenlijk belang bij erfgoededucatie, maar onderwijs gaat altijd over de vraag: wat hebben we geleerd?

2. Zet met uw erfgoedlessen aan tot historisch redeneren

Lessen over erfgoed lenen zich uitstekend voor het ontwikkelen van historisch denken en redeneren. Voor deze ontwikkeling is het belangrijk dat u de leerlingen zo veel mogelijk actief aan de slag laat gaan met:

- > het stellen van vragen over het verleden: beschrijvende vragen, vergelijkende vragen, oorzaak-gevolg-vragen en evaluatieve vragen.
- > het gebruiken van historische bronnen, zoals: oude krantenartikelen, dagboeken, brieven, foto's, officiële documenten, ooggetuigen.
- > het vormen van een context door: het voorwerp of een handeling te zien, te voelen en te ruiken, het bekijken van foto's, het zien van voorbeelden, het beschrijven in definities, in eigen woorden te beschrijven, tekeningen te maken, overeenkomsten en verschillen aangeven, etc.
- > het leren argumenteren: verzamelen van bewijzen en redenen om je mening te onderbouwen.

activeren van voorkennis --> zinvol beleven --> reflecteren

3. Goed leren kijken: wat zie je?

Erfgoed is overal om ons heen, in het landschap, de gebouwde omgeving, dichtbij en veraf. Het leren kijken hiernaar maakt een wezenlijk onderdeel uit van uw erfgoedlessen. Want, heb je gezien welke tekst op de deur van de kerk staat? Welke versieringen zie je eigenlijk allemaal aan ons monumentale schoolpand? Staat het water in de gracht hoog of laag? Zie je wat de mensen op deze oude foto aan het doen zijn?

Het leren kijken staat in het teken van waarnemen: wat zie ik, waar ben ik? Dit is de eerste stap van de geografische vierslag: waarnemen, herkennen, verklaren en waarderen. Erfgoed is hierbij de primaire instructiebron. Waarnemen leidt tot herkennen: heb je dit wel eens vaker gezien? Daarna kunnen leerlingen verklaren wat ze zien: waarom ziet het er hier zo uit, hoe komt dat? Uiteindelijk leidt dat tot het waarderen van het erfgoed: wat vind ik hiervan, moet dit bewaard worden voor later? Verklaren en betekenisgeving beginnen met waarnemen. Neem de tijd om uw leerlingen bewust te leren kijken naar erfgoed.

4. Laat leerlingen hun waarnemingen onder woorden brengen

Taalontwikkeling vormt een rode draad in het basisonderwijs. In taaldenkgesprekken verwoorden leerlingen hun denkstappen en leerervaringen. In het competent worden in het waarnemen, herkennen, verklaren en waarderen van het erfgoed vormen deze taaldenkgesprekken een belangrijke rol:

--> leerlingen brengen hun waarnemingen onder woorden: wat zie ik, wat hoor ik, wat ruik ik, wat voel ik?

--> leerlingen kunnen in dialoog beschrijven wat ze herkennen en leren hun verklaringen te verwoorden.

--> leerlingen vatten hun leerervaringen en persoonlijke betekenisverlening in taal: wat hebben ze geleerd en wat vinden ze ervan?

Erfgoededucatie wordt effectiever door het gebruik van taaldenkgesprekken en deze taalactiviteiten zorgen voor een uitbreiding van de woordenschat en stimuleren de taalontwikkeling. Het dient een dubbel doel.

waarnemen--> herkennen --> verklaren --> waarderen

Waarnemen	Wat zie ik? Waar ben ik?
Herkennen	Heb ik dit wel eens vaker gezien?
Verklaren	Waarom ziet het er zo uit? Hoe komt dat?
Waarderen	Wat vind ik er van?

5. Heb het lef!

Heb het lef om:

- > kennis en ervaringen over erfgoededucatie te delen met uw team en collega's.
- > lessen uit de methoden geschiedenis, aardrijkskunde, Nederlands en cultuureducatie te vervangen door erfgoedlessen.
- > te communiceren met ouders over de doelen van erfgoededucatie en de lessen die u geeft.
- > erfgoed in de eigen omgeving te koppelen aan centrale onderwerpen in de methoden.
- > te beseffen dat erfgoededucatie niet iets nieuws of extra's is. Zet erfgoedlessen in bij aardrijkskunde, geschiedenis, als taalactiviteit of binnen lessen cultuureducatie.

Wilt u meer lezen over de didactiek voor erfgoededucatie, dan verwijzen we u naar de literatuurlijst op pagina 17.

Aan de slag met de leerdoelen voor erfgoededucatie

Als ICC-er of directeur kunt u rondom de volgende vragen twee of drie bijeenkomsten plannen met uw team voor het implementeren van de leerdoelen. Gebruik de vragen als katalysatoren om de motor te starten.

Wat is volgens u het belang van het leergebied erfgoededucatie?

Breng dit onder woorden. Gebruik hierbij de uitspraak: "Erfgoededucatie in de eigen omgeving reikt meer aan dan afbeeldingen van de werkelijkheid in woord en beeld. Het levert ook de werkelijkheid zelf." Lees in deze wijzer wat we verstaan onder erfgoededucatie op pagina 4. Wat zijn voor u belangrijke nieuwe begrippen?

Welke verbindingen legt u tussen kerndoelen en leergebieden in uw lessen?

Lees de geselecteerde kerndoelen op pagina 6. Erfgoededucatie is de kunst van het verbinden, luidt onze stelregel. Erfgoededucatie is niet iets nieuws, het is een kwestie van koppelingen maken en soms net iets anders definiëren of aanpakken van wat u al doet. "Everything already exists, you just have to make the connections", onderstreept ook ontwerper en kunstenaar Daan Roosegaarde.

Welke kennis, vaardigheden en attituden vindt u belangrijk?

Lees de uitleg over de opzet van de leerdoelen door op pagina 7. De leerdoelen beschrijven een geheel van kennis, vaardigheden en attituden. Deze zijn geformuleerd in waarneembaar gedrag van uw leerlingen. Door waarneembare leerdoelen te formuleren kunt u deze ook toetsen.

Zijn alle leerdoelen duidelijk?

Neem de leerdoelen voor uw eigen groep of bouw door en bespreek ze. U vindt de leerdoelen vanaf pagina 8.

Passen bestaande erfgoedprojecten bij de leerdoelen?

Kies een erfgoedproject waarmee u al eens heeft gewerkt. Leg dit project naast de leerdoelen. Past het? Wat mist nog? Wat zou u in het project eventueel aanpassen? Uiteraard hoeven niet alle leerdoelen in één project aan de orde te komen.

Hoe stemt u nieuwe lesactiviteiten af op de leerdoelen?

Stel voor nieuwe activiteiten vast wat het doel is en hoe deze bijdraagt aan de ontwikkeling van de leerling. Een bezoek met de klas aan lokaal erfgoed wordt vaak gezien als een doel op zich. Daardoor wordt aandacht voor kennis, vaardigheden en attituden nog wel eens vergeten.

Hoe bouwt u aan een doorlopende leerlijn van groep 1 t/m groep 8?

Zie de leerdoelen als een bouw pakket waarmee u de samenhang in het onderwijsprogramma van groep 1 t/m 8 op school kunt realiseren. Maak voor uw hele school expliciet met welke projecten en lesactiviteiten u de leerdoelen per leeftijdscategorie realiseert.

Op welke manieren wilt u de resultaten vastleggen?

Creëer aan het eind van ieder leerjaar een moment waarin u de leerdoelen toetst. Laat leerlingen bijvoorbeeld een werkstuk of presentatie maken. Leg de resultaten vast. Hiermee volgt u de ontwikkeling van de leerlingen door de schoolperiode.

Van welke gouden regels maakt u al gebruik?

Goede erfgoededucatie veronderstelt een krachtige didactiek. Lees de vijf gouden regels vanaf pagina 14 en laat u inspireren voor het inrichten en uitvoeren van uw lessen.

Zijn de leerdoelen zichtbaar voor iedereen?

Bij deze handleiding vindt u de leerdoelen op een handzaam formaat die u los kunt gebruiken. Handig om op te hangen op het prikbord in de docentenkamer of te bewaren in ieder klaslokaal. Maak de leerdoelen ook aan ouders duidelijk.

literatuurlijst

Erfgoededucatie

- Theoretisch kader voor erfgoededucatie. Kennis is het startpunt voor een zinvolle beleving. T. de Langen, A. de Regt en M. Zeeman. Erfgoedhuis Zuid-Holland, Delft, 2008.
- Blik op erfgoededucatie. De rol van erfgoed in het onderwijs. Versie 15-02-2013. http://www.lkca.nl/downloads/EG_2013_Blik_op_erfgoededucatie.pdf

Ontwikkelingspsychologie

- Ontwikkelingspsychologie voor leerkrachten basisonderwijs. T.Hooijmaaijers, T. Stokhof en F.C. Verhulst. Koninklijke Van Gorcum BV, Assen, 2012.

Competenties cultuureducatie

- De Cultuur Loper, de competenties cultuureducatie. Kunstbalie, Erfgoed Brabant en Edu-Art, Tilburg, 's-Hertogenbosch, Arnhem, 2014. <http://www.decultuurloper.nl>
- De Culturele Ladekast: een doorlopende leerlijn cultuureducatie. Een gezamenlijke uitgave van de bureaus voor cultuuronderwijs in Breda, 's-Hertogenbosch, Eindhoven, Helmond en Tilburg, 2013.

Kerdoelen

- Kerndoelen Primair Onderwijs. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Den Haag, 2006
- TULE: inhouden en activiteiten. <http://tule.slo.nl> SLO, Enschede, 2009.

Vakdidactiek geschiedenis:

- Het vermogen tot historisch redeneren: onderliggende kennis, vaardigheden en inzichten. C. van Boxtel en J. van Drie. In: Hermes 12 (43), 2008.
- Geschiedenis & Samenleving. Kennisbasis inhoud en didactiek. C. van der Kooij en M. de Groot-Reuvekamp. Noordhoff Uitgevers, Groningen, 2013.
- Taal, denken en geschiedenis. Historisch redeneren met kinderen op de basisschool. R. Damhuis, A. Vonk, A. Tammes en G. Postma. In: Kleio 6, 2013.

Wilt u meer informatie over erfgoeddidactiek of begeleiding bij het inzetten van deze leerdoelen in uw onderwijs, neemt u dan contact op met Erfgoed Brabant en Zeeman & de Regt Onderwijskundigen.

colofon

Ontwikkeling leerdoelen en handleiding door:

Ninke van der Heijden, Dieuwertje de Nigtere, Ingeborg Schuster en Tera Uijtdewilligen

erfgoed brabant

Erfgoed Brabant, 's-Hertogenbosch
www.erfgoedbrabant.nl

Zeeman * de Regt

ONDERWIJSKUNDIGEN

Zeeman & de Regt Onderwijskundigen, Oss/Hengelo
www.zeemanderegt.nl

Vormgeving

Maartse Hazen, Nijmegen

Druk

Graficonnect BV, Son

Mede mogelijk gemaakt door:

Provincie Noord-Brabant

FONDS VOOR
CULTUR
PARTICIPATIE

erfgoed
academie
brabant

Met dank aan:

Koen Ballemans, KBS De Zandberg, Breda

Wendy van Boekel, Cube Bernheze

Loreal van Breugel, BS De Schakel, Best

Ernst Spek, Fontys Hogeschool Kind en Educatie, Veghel en 's-Hertogenbosch

Anton Willemse, BS De Coppele, Oisterwijk

Edu-Art, Arnhem

 **De
Cultuur
Loper**

© 's-Hertogenbosch augustus 2014

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt worden, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, voor commerciële doeleinden, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.